

Купріянич Ірина Петрівна,
доктор економічних наук, доцент кафедри
управління земельними ресурсами,
Національний університет біоресурсів і
природокористування України
Бабюк Ілля Олегович,
магістр кафедри управління земельними
ресурсами, Національний університет
біоресурсів і природокористування України

Kupriyanchyk Iryna,
Doctor of Economic Sciences, Associate
Professor, National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,
<https://orcid.org/0000-0003-1348-2128>
Babiuk Illia,
Master of the Department of Land Resources
Management, National University of Life and
Environmental Sciences of Ukraine,

**ОБҐРУНТУВАННЯ НАУКОВИХ ПІДХОДІВ ДО УПРАВЛІННЯ ТЕРИТОРІЯМИ
НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ У СУЧАСНИХ УМОВАХ**
**JUSTIFICATION OF SCIENTIFIC APPROACHES TO THE MANAGEMENT OF THE TERRITORIES
OF NATIONAL NATURAL PARKS IN MODERN CONDITIONS**

Купріянич І. П., Бабюк І. О. Обґрунтування
наукових підходів до управління територіями
національних природних парків у сучасних
умовах. *Український журнал прикладної
економіки та техніки*.
2023. Том 8. № 1. С. 385 – 389.

Kupriyanchyk I., Babiuk I. Justification of
scientific approaches to the management of the
territories of national natural parks in modern
conditions. *Ukrainian Journal of Applied
Economics and Technology*.
2023. Volume 8. № 1, pp. 385 – 389.

*Під час аналізу управління територіями національних природних парків встановлено, що воно не відповідає вимогам сучасності, зокрема через неефективну систему державного управління, порушення природоохоронного законодавства, недостатнє фінансування заходів щодо збереження природно-заповідного фонду, біологічного та ландшафтного різноманіття; слабку реалізацію рекреаційного потенціалу. Визначено, що основними проблемами є: відсутність актуальних планів управління, проекти землеустрою щодо організації і встановлення меж територій природно-заповідного фонду для національних природних парків практично не розробляються, тому значна частина парків немає чітко встановлених меж. У структурі площ національних природних парків України переважають господарські зони (у середньому 60-90% від площі парку), тоді як середнє значення площі заповідної зони, як правило, не перевищує 20%. Констатовано, що ефективна управлінська діяльність значно залежить від усвідомлення важливості національних природних парків для системи охорони природи країни, тому впроваджувана урядом України реформа управління природоохоронними територіями для збереження ландшафтного та біологічного різноманіття є на часі. На основі цього під час дослідження встановлено, що основними аспектами ефективного управління територіями національних природних парків у сучасних умовах мають бути: юридичне встановлення статусу парку, розроблення та виконання плану управління, складання стратегії охорони природи з виокремленням важливих територій, рекреація та освіта, наукові дослідження, забезпечення фінансування, співпраця та комунікація, моніторинг та оцінювання. Головною метою забезпечення ефективного управління національними природними парками є збереження природи та забезпечення доступу для людей з мінімальним впливом на природу. Таке управління має реалізовуватись через розроблення та впровадження стратегій і планів розвитку, які враховуватимуть збереження природних ресурсів і потреби суспільства у рекреації, думку громадськості, захист від природних і антропогенних загроз, міжнародні стандарти. **Ключові слова:** природно-заповідний фонд, охорона земель, національні природні парки, сталий розвиток, природні ресурси, управлінська діяльність.*

Creating nature reserves and objects is an effective way of preserving rare and endangered species of plants and animals and natural complexes that can serve as benchmarks of natural ecosystems for science and practice. Objects of the natural reserve fund, such as national natural parks and nature reserves, are essential elements of the ecological framework of the country, and the issue of effective management of such territories is relevant, especially given the ratification of the Association Agreement between Ukraine and the European Union. The article aims to substantiate the optimal strategies and recommendations for the effective management of national natural parks in Ukraine to ensure their nature protection, research, and educational mission, as well as to promote the development of tourism and improve the population's quality of life. During the analysis of the management of the territories of national natural parks, it was established that it does not meet the requirements of modernity due to an inefficient system of state management, violations of environmental protection legislation, insufficient financing of measures to preserve the nature reserve fund, biological and landscape diversity, weak implementation of recreational potential. It was determined that the main problems are the need for actual management plans, land management projects regarding the organization, and establishing boundaries of the territories of the nature reserve fund for national natural parks that are practically underdeveloped. In connection with this, a large part of the parks needs to have established boundaries. In the structure of the area of the national natural parks of Ukraine, economic zones prevail (on average 60-90% of the park area), while the average value of the area of the protected zone, as a rule, does not exceed 20%. It was established that practical management activities depend significantly on the awareness of the importance of national natural parks for the country's nature protection system. Therefore, the reform of the management of nature

protection territories implemented by the government of Ukraine to preserve landscape and biological diversity is timely. Based on this, during the research, it was established that the main aspects of effective management of the territories of national natural parks in modern conditions should be legal establishment of park status, development, and implementation of a management plan, drawing up a nature protection strategy with the identification of critical areas, recreation, and education, scientific research, provision financing, cooperation and communication, monitoring, and evaluation. The main goal of ensuring effective management of national natural parks is to preserve nature and ensure access for people with minimal impact on nature. Such management should be implemented through developing and implementing strategies and development plans that consider the preservation of natural resources and the needs of society in recreation, public opinion, protection from natural and anthropogenic threats, and international standards.

Keywords: nature reserve fund; land protection, national natural parks, sustainable development, natural resources, management activities.

Вступ

В умовах щораз більшого антропогенного впливу на довкілля проблеми охорони природи, збереження екологічного балансу стають надзвичайно важливими. Забезпечення сталого розвитку та ефективного використання природних ресурсів, а також захист генетичного, видового та біологічного різноманіття є пріоритетними завданнями, адже майбутнє людства значною мірою залежатиме від збереження природних цінностей.

Важливо зазначити, що створення природно-заповідних територій і об'єктів є дієвим способом збереження рідкісних і напіввимерлих видів рослин, тварин, а також природних комплексів, які можуть слугувати еталонами природних екосистем для науки і практики. Крім того, природно-заповідні території виконують важливу соціальну та економічну роль, надаючи можливості для відпочинку і оздоровлення людей. Об'єкти природно-заповідного фонду, такі як національні природні парки і природні заповідники, є важливими елементами екологічного каркасу країни і, безумовно, питання ефективного управління такими територіями є актуальними, особливо з огляду на ратифікацію Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом.

Вивченню та обґрунтуванню підходів до управління територіями природно-заповідного фонду присвячені праці таких учених: В. М. Третяк, А. Д. Юрченко, Ю. В. Лобунько [1].

Питання оптимізації природокористування в межах національних природних парків висвітлені у працях таких науковців, як В. А. Андронов, Є. О. Варивода, О. В. Міщенко [2, 3]. Їхні дослідження фокусуються на збереженні біорізноманіття, оцінці стану природних ресурсів, моніторингу екосистем, вивченні впливу туризму й інших видів людських діяльностей на природу. С. М. Смирнова, А. Ю. Мась і А. О. Коваль вивчали європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду [4]. Ефективність державної системи управління природно заповідним фондом досліджено О. Дребот [5]. Особливості правового режиму земель національних природних парків в Україні викладені у працях Т. Кошелюк [6]. Вивченням українського законодавства у сфері містобудування і екології, що регламентує формування національних природних парків, їх розвиток і вплив на екологічну мережу, як складову природно-заповідного фонду України, займались Т. Ф. Панченко, А. А. Голуб [7]. Однак питання управління територіями національних природних парків в Україні, основні виклики й можливості у контексті збереження біорізноманіття, екологічної стабільності та сталого розвитку потребують подальшого вивчення.

Під час дослідження управління територіями національних парків у сучасних умовах було застосовано методи наукового пізнання для вивчення законодавчої бази, огляду публікацій, звітів, програм, що стосуються управління територіями національних природних парків. Застосовано також системний підхід, метод економічного аналізу, спостереження, індукції, дедукції, порівняння, – для визначення взаємозв'язків між різними аспектами управління – економічними, екологічними, соціальними.

Мета статті

Полягає в обґрунтуванні оптимальних стратегій і рекомендацій щодо ефективного управління національними природними парками в Україні з метою забезпечення їхньої природоохоронної, науково-дослідної та освітньої місії, а також для сприяння розвитку туризму та підвищення якості життя населення.

Результати дослідження та обговорення

Національні природні парки – це важливий компонент системи охорони природи країни. Підходи до управління такими територіями зазвичай залежать від конкретної країни, її законодавства та політики, яка проводиться у сфері охорони довкілля, але головним принципом ефективного управління територіями національних природних парків залишається досягнення балансу між екологічними й економічними інтересами для забезпечення сталого збереження

природи та підтримки місцевої економіки, що, своєю чергою, вимагає співпраці між органами влади, громадськими організаціями, бізнесом і населенням.

Об'єкти природно-заповідного фонду України займають 6,91% від території держави і їх класифікують за трьома ознаками: категорією (природні чи штучно створені об'єкти), значенням (національного чи місцевого), наявністю спеціальних адміністрацій. Залежно від категорії та встановленого охоронного режиму території, об'єкти природно-заповідного фонду можуть використовуватись у природоохоронних, наукових, освітніх, оздоровчих, рекреаційних та інших цілях.

Національні природні парки є природоохоронними, рекреаційними, культурно-освітніми, науково-дослідними установами загальнодержавного значення, що створюються з метою збереження, відтворення й ефективного використання природних комплексів та об'єктів, які мають особливу природоохоронну, оздоровчу, історико-культурну, наукову, освітню та естетичну цінність [8].

До складу територій національних природних парків можуть включатися ділянки землі та водного простору інших землевласників і землекористувачів, що передбачає здійснення господарської діяльності на цих територіях за умови дотримання режимів відповідних зон. Відповідно до статті 21 Закону України «Про природно-заповідний фонд» на території національних природних парків з урахуванням природоохоронної, оздоровчої, наукової, рекреаційної, історико-культурної та інших цінностей природних комплексів та об'єктів, їхніх особливостей, встановлюється диференційований режим щодо їхньої охорони, відтворення та використання згідно з функціональним зонуванням: заповідна зона, зона регульованої рекреації, зона стаціонарної рекреації, господарська зона [8].

Під час зонування національних природних парків використовують два підходи: концентричне зонування й вільне зонування. За концентричного зонування функціональні зони змінюють почергово одну одну до периферії. Просторове планування парку за вільного зонування передбачає виокремлення різних функціональних зон у довільному порядку, що дає змогу виділити придатні території для рекреації й взяти під охорону всі заповідні природно-територіальні комплекси, незалежно від їхнього розміщення.

Площа національних природних парків становить 1,86% від площі держави, однак вони перебувають на межі втрати своїх унікальних цінностей.

Низка національних природних парків не мають актуальних планів управління, який відповідав би новим законодавчим положенням в Україні, значна частина парків немає чітко встановлених меж, які є передумовою їхньої юридичної функціональності, також, варто зазначити, що у структурі площ національних природних парків України переважають господарські зони, тоді як середнє значення площі заповідної зони як правило не перевищує 20%.

В Україні з 2014 р. впроваджуються інноваційні технології та вдосконалення стандартів щодо управління природоохоронними територіями, які ґрунтуються на дотриманні європейських норм, які викладені у Директиві №2009/147/ЄС про збереження диких птахів; Директиві №92/43/ЄС про збереження природних оселищ і видів природної фауни і флори; Конвенції про водно-болотні угіддя (Рамсарська конвенція); Конвенції про охорону дикої флори та фауни і природних середовищ існування в Європі (Бернська конвенція); Конвенції про збереження мігруючих видів диких тварин (Боннська конвенція, CMS); Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат (Карпатська конвенція); Європейській ландшафтній конвенції; Конвенції про біологічне різноманіття (CBD); Угоді про збереження популяцій європейських кажанів (EUROBATS); Угоді про збереження афро-євразійських мігруючих водно-болотних птахів (AEWA); Угоді про збереження китоподібних Чорного моря, Середземного моря та прилеглої акваторії Атлантичного океану (ACCOBAMS) [9]. Однак аналіз управління територіями національних природних парків дає підстави стверджувати, що воно не відповідає вимогам сучасності, зокрема через неефективну систему державного управління, порушення природоохоронного законодавства, недостатнє фінансування заходів щодо збереження природно-заповідного фонду, біологічного та ландшафтного різноманіття; слабку реалізацію рекреаційного потенціалу.

Загалом проблеми неефективного менеджменту посилюються через: нерозвинену інфраструктуру, погані умови праці, неналежну увагу до культурної спадщини як в межах, так і за межами природних парків, відсутність знань про екосистемні послуги, низька якість планів управління територіями національних природних парків.

Формування територій національних природних парків – це складний і багатоетапний процес, який включає в себе кілька основних етапів і вимагає співпраці між різними зацікавленими сторонами. Першим кроком є визначення необхідності створення національного

природного парку на певній території. Це може бути зумовлено важливістю збереження природних або культурних цінностей, біорізноманіттям, унікальними геологічними формаціями тощо. Далі проводять наукові дослідження для збору інформації про природні ресурси, екосистеми, види та інші аспекти території, яку планують включити до парку. Цю інформацію використовують для обґрунтування необхідності охорони цієї території. Зацікавлені сторони, зокрема місцеві громади, власників землі, власників підприємств тощо, можуть бути запрошені на консультації для висловлення думок та обговорення потенційних конфліктів. Після обговорення і збору необхідної інформації визначають межі парку. Це може включати в себе встановлення меж і зон охорони з урахуванням природних і культурних особливостей території, далі встановлюється правовий статус парку, створюється орган управління, який відповідає за розроблення та виконання плану управління. Цей план включає в себе стратегії з охорони природи, рекреації, досліджень та інші аспекти. Оголошення про створення національного природного парку розповсюджують і проводять інформаційну кампанію, щоб сповістити громадськість та інших зацікавлених сторін про цю ініціативу. Після створення парку проводять систематичний моніторинг стану природи та ефективності заходів з охорони. Важливим аспектом є співпраця з місцевими громадами та громадськими організаціями, а також з іншими національними та міжнародними організаціями, щоб підтримати управління парком і забезпечити збереження природи та створення можливостей для наукових досліджень і рекреації, з урахуванням мінімального впливу на природу (рис. 1).

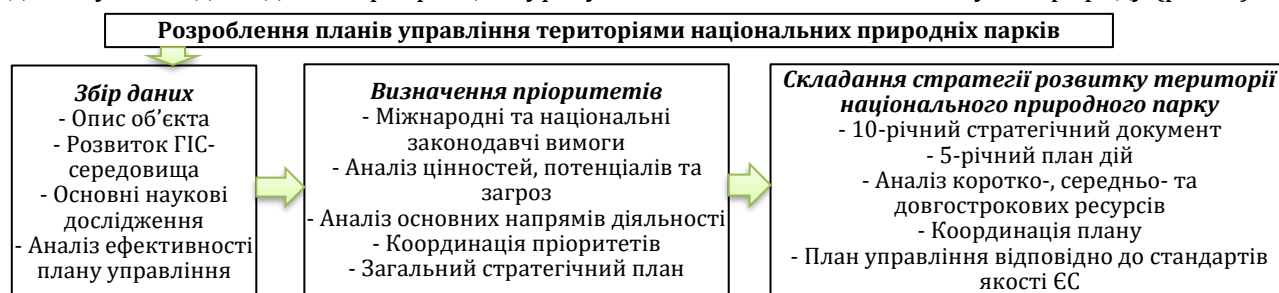


Рис. 1. Етапи розроблення планів управління територіями національних природних парків

Процес управління національними природними парками передбачає здійснення аналізу і контролю щодо їхньої виробничо-господарської та рекреаційної діяльності. Проте насамперед під час оцінювання системи управління важливо оцінити раціональність використання природно-ресурсного потенціалу і ефективність методів роботи. Оскільки національні природні парки передусім призначені для відтворення і збереження природних комплексів, то, очевидно, що господарська та рекреаційна діяльність у них не мають суперечити природоохоронним цілям. Відповідно, управлінська система має бути направлена не лише на стимулювання комерційних інтересів, але і на забезпечення соціальної, екологічної та економічної мети суспільства.

Оцінювання ефективності управлінської системи парків має ґрунтуватися на результативності екологічної діяльності, використовуючи показники, що відображають стан природних екосистем. Суспільні та економічні вигоди варто враховувати тільки за умови досягнення екологічних цілей, і у цьому контексті вони є вторинними.

Загалом управлінська діяльність має певні цілі, досягнення яких характеризує її ефективність. Поставлені цілі визначають принципи, які впроваджує підприємство, зумовлюють вибір критеріїв і методів управління. Що ж стосується національних природних парків, то основною ціллю управління є збереження та відтворення природних ресурсів, що ґрунтується на принципах обґрунтованої господарської та рекреаційної діяльності з врахуванням екологічних, економічних і соціальних критеріїв (рис. 2).

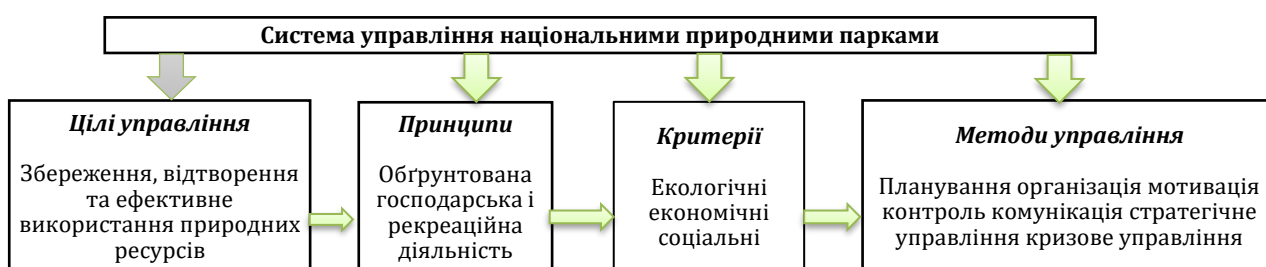


Рис. 2. Управління національними природними парками

Висновки і перспективи подальших розвідок

Головною метою забезпечення ефективного управління є збереження природи та забезпечення доступу для людей з мінімальним впливом на природу. Ефективне управління територіями національних природних парків має реалізовуватись через розроблення та впровадження стратегій і планів розвитку, які враховуватимуть збереження природних ресурсів і потреби суспільства у рекреації; залучення громадськості (важливо враховувати думку й інтереси місцевого населення та зацікавлених сторін у процесі управління парками); захист біорізноманіття; рекреаційну діяльність; захист від природних та антропогенних загроз (пожежі, браконьєрство і забудова), досягнення міжнародних стандартів.

Література

1. Третяк В.М., Юрченко А.Д., Лобунько Ю.В. Проблеми удосконалення інституціональної бази управління природно-заповідним фондом України. *Землеустрій, кадастр і моніторинг земель*. 2015. №1. С. 65-73.
2. Андронов В.А., Варивода Є.О. Пошук шляхів оптимізації управління територіями та об'єктами природно-заповідного фонду. *Проблеми екології*. 2010. № 1-2. С. 171-178.
3. Міщенко О.В. Сучасний стан та особливості природокористування в національних природних парках України. *Вісник Харківського національного університету імені ВН Каразіна. Серія: Екологія*. 2014. № 10. С. 73-79.
4. Смирнова С.М., Мась А.Ю., Коваль А.О. Європейський досвід землекористування природно-заповідного фонду. *Економіка та держава*. 2021. №1. С. 77-82.
5. Дребот О.І. Система державного управління природно-заповідним фондом України та її регіонів. *Регіональна економіка*. 2011. №4. С. 205-209.
6. Кошелюк Т.В. Інституційна система управління національними природними парками в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України*. 2020. №54. С. 74-89.
7. Панченко Т.Ф., Голуб А.А. Значення природоохоронного законодавства для створення та розвитку національних природних парків. *Сучасні проблеми архітектури та містобудування*. 2013. Випуск 34. С. 317-325
8. Про природно-заповідний фонд України: Закон України від 16. 06.1992. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
9. Про Проект організації території національного природного парку, охорони, відтворення та рекреаційного використання його природних комплексів і об'єктів: Положення. Наказ Міністерства охорони навколишнього природного середовища України № 245 від 06.07.2005. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>.

References

1. Tretiak, V.M., Yurchenko, A.D., Lobun'ko, Yu.V. (2015). «Problems of improving the institutional base of management of the nature reserve fund of Ukraine». *Zemleustrij, kadastr i monitorynh zemel'*. №1. pp. 65-73.
2. Andronov, V.A., Varyvoda, Ye.O. (2010). «Search for ways to optimize the management of territories and objects of the nature reserve fund». *Problemy ekolohii*. № 1-2. pp. 171-178.
3. Mischenko, O.V. (2014). «The current state and features of nature management in the national natural parks of Ukraine». *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni VN Karazina. Seriia: Ekolohiia*. № 10. pp. 73-79.
4. Smyrnova, S.M., Mas', A.Yu., Koval', A.O. (2021). «European experience of land use of the nature reserve fund». *Ekonomika ta derzhava*. №1. pp. 77-82.
5. Drebot, O.I. (2011). «The system of state management of the nature reserve fund of Ukraine and its regions». *Rehional'na ekonomika*. №4. pp. 205-209.
6. Kosheliuk, T.V. (2020). «Institutional management system of national natural parks in Ukraine». *Aktual'ni problemy vdoskonalennia chynnoho zakonodavstva Ukrainy*. №54. pp. 74-89.
7. Panchenko, T.F., Holub, A.A. (2013). «The importance of environmental legislation for the creation and development of national nature parks». *Suchasni problemy arkhitektury ta mistobuduvannia*. Issue 34. pp. 317-325
8. Pro pryrodno-zapovidnyj fond Ukrainy: Zakon Ukrainy. (1992). [On the Nature Reserve Fund of Ukraine: Law of Ukraine]. dated June 16, 1992. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-12#Text>.
9. Pro Proekt orhanizatsii terytorii natsional'noho pryrodnoho parku, okhorony, vidtvorennia ta rekreatsijnoho vykorystannia joho pryrodnykh kompleksiv i ob'ektiv: Polozhennia. Nakaz Ministerstva okhorony navkolyshn'oho pryrodnoho seredovyscha Ukrainy. (2005). [About the Project for the organization of the territory of the national natural park, protection, reproduction and recreational use of its natural complexes and objects: Regulations. Order of the Ministry of Environmental Protection of Ukraine]. № 245 dated July 6, 2005. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/>.

Стаття надійшла до редакції 18.01.2023 р.